

TOPOGRAFIKA VE FONDU ODDĚLENÍ VZÁCNÝCH TISKŮ MĚSTSKÉ KNIHOVNY V PRAZE

TOMÁŠ DUŠÁTKO

Abstrakt: V oddělení vzácných tisků Městské knihovny v Praze je od léta 2010 průběžně vytvářena a doplňována zajímavá kolekce topografické literatury. Svoji podobou a rozsahem patří mezi největší a nejvýznamnější tematické celky spravované tímto oddělením. Jedná se o téměř 2000 titulů vlastivědného, místopisného, průvodcovského, balneologického a kartografického charakteru. Pozornost je věnována také aktuálním pracím s fondem, jeho katalogizaci, přípravě k digitalizaci vybraných titulů, doplňování a využívání v rámci exkurzí a výstav. Kolekce topografik je prezentována v kontextu zpřístupnění oddělení vzácných tisků čtenářské veřejnosti, plánovaného na říjen 2012.

Klíčová slova: Městská knihovna v Praze, vzácné tisky, historické tisky, sbírkový fond, oddělení vzácných tisků, topografika, vlastivěda, místopis, průvodce, balneologika.

V roce 2003 vystoupila společně s bývalým kolegou – restaurátorem panem Davidem Kleňhou na konferenci v Olomouci bývalá vedoucí oddělení vzácných tisků Městské knihovny v Praze paní Pavla Puršová. Jejich tehdejší společný příspěvek byl zaměřen na představení oddělení jako celku, které se tehdy vzpamatovávalo ze živelné katastrofy, zničitující povodně v srpnu 2002.¹ Tato tragická událost, od níž v letošním roce uplynulo deset let, do dnešních dnů ovlivňuje podobu a charakter oddělení, a to jak v negativním, tak pozitivním smyslu. Velké množství tisků, především ze sbírky historických periodik, bylo nenávratně zničeno, zároveň však bylo možné považovat povodně za „bod nula“, bod, v němž začíná současná podoba oddělení, které nyní stojí na prahu zcela nové etapy svého vývoje – zpřístupnění čtenářské veřejnosti jako specializovaného pracoviště Městské knihovny v Praze, k němuž dojde v průběhu podzimu letošního roku.

Oddělení vzácných tisků Městské knihovny v Praze v současné podobě uchovává ve svých dvou klimatizovaných depozitech zhruba 20 000 svazků historických a vzácných tisků z 15.–21. století prakticky ze všech oborů lidského vědění. Kromě signaturově stavěného fondu

Obrázek č.1: Budova Oddělení vzácných tisků MKP v ulici U Brusnice.

¹ PURŠOVÁ, P. – KLEŇHA, D. Úsek vzácných tisků Městské knihovny v Praze. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2003. Sborník z 12. odborné konference Olomouc, 18.–19. listopadu 2003.* Olomouc: Sdružení knihoven České republiky, 2004, s. 25–43.

Obrázek č. 2: Uložení kolekce topografik v depozitu II.

(s předřazením bohemikálních a nebohemikálních nejstarších tisků 15.–18. století) bylo v depozitu II v průběhu historického vývoje vytvořeno několik tematických kolekcí, které zahrnují to nejcenější z fondu Městské knihovny v Praze v časovém období od 19. století do současnosti (např. bibliofilie, legionářská literatura, teatrálie, zednářská tematika aj.).

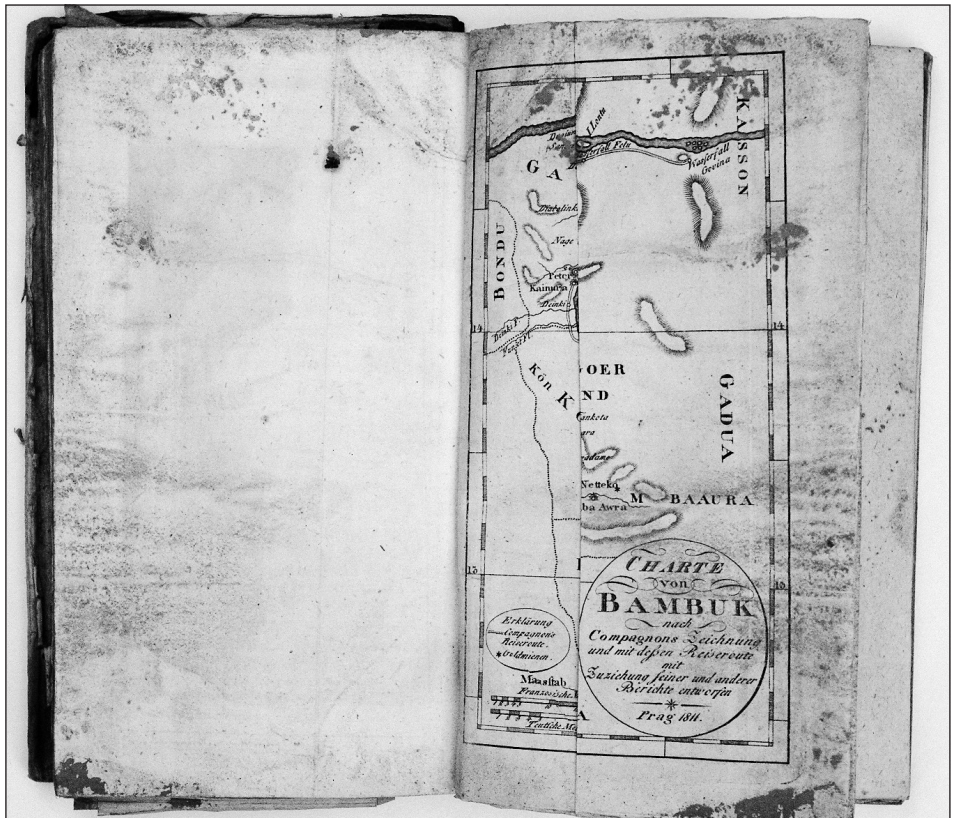
Nejmladší tematickou kolekcí, vytvářenou v Oddělení vzácných tisků MKP od července 2010, je kolekce topografik. V průběhu doby se tato kolekce stala v rámci našeho sbírkového fondu jednou z kvantitativně nejrozsáhlejších, nyní představuje více než 1 500 knihovních jednotek, především knih a rovněž malou sbírku kartografických dokumentů. V depozitu II je uložena produkce 19. a 20. století, v menší míře se tituly tohoto charakteru nacházejí i v depozitu I, a to v části věnované historickým tiskům 16.–18. století – zde bylo při stavění fondu upřednostněno hledisko zachování komplexnosti nejstarších tisků MKP (s rozčleněním podle století a určením, zda jde o bohemikální nebo nebohemikální tisk) před obsahovým hlediskem, používaným při vytváření tematických kolekcí.

Co lze tedy konkrétně nalézt v kolekci topografik, spravované Oddělením vzácných tisků? Jako celý fond našeho oddělení je i tato kolekce tematicky velmi různorodá a obsahuje celou řadu specifických podcelků:

- studie a publikace o dějinách měst, regionů nebo historických panství,
- vlastivědné a místopisné práce, často s výrazným vlasteneckým akcentem,
- cestovní příručky a průvodce včetně historických vydání průvodců významných nakladatelských domů (Karl Baedeker, Mayer, Grieben, z tuzemských např. produkce Klubu čsl. Turistů),
- pragensijní místopisnou literaturu a místopisy, vztahující se k bývalým samostatným obcím „Velké Prahy“ a středočeského regionu,

- školní učebnice zeměpisu a příslušné učební pomůcky (cca od poloviny 19. stol.),
- obrazové publikace, často v původní grafické výzdobě, zejména z přelomu 19. a 20. století,
- statistické ročenky a historické místopisné slovníky (Sedláček, Chytil, Kotýška, Šváb...),
- balneologika, obsahově často na pomezí odborného pojednání a turistické příručky (zejména Karlovy Vary, Mariánské Lázně, Františkovy Lázně, Luhačovice),
- menší mapovou sbírku (soubor speciálních topografických map, nástěnných map pro výuku dějepisu, atlasů – z velké části byla tato část kolekce poničena povodní v r. 2002),
- výběrově svázané ročníky oborově zaměřených periodik (Časopis turistů, Širým světem),

Ani fondu topografik, resp. jeho nejstarší části, od samotného počátku uložené v depozitech našeho oddělení, se samozřejmě nevyhnula živelná katastrofa v podobě povodně v srpnu 2002. Volba titulů k restaurátorským zásahům je výběrová a zohledňuje využití tisků při propagaci a prezentaci oddělení na veřejnosti, především jejich využití na výstavách konaných v prostorách ústřední knihovny MKP a při exkurzích zejména odborné knihovnické veřejnosti (často oficiálních zahraničních návštěv Městské knihovny v Praze nebo účastníků výměnných pobytů ze zahraničních knihoven). Z tohoto důvodu lze i v současné době v části tematické kolekce topografik nalézt svazky poškozené povodní (nejčastěji porušení vazby, uvolnění knižních bloků, znečištění blátem). Manipulace s veškerým fondem je však bezpečná, po povodni došlo v rámci záchrany zasaženého fondu k jeho úplné desinfekci, především k odstranění všech potenciálních ložisek plísní.

Obrázek č. 3: *Neueste Länder- und Völkerkunde. Neunter Band* (1811), Sign. 9-II H 1665, ukázka povodňového poškození svazku.

O Praze.

Kaha miesto hlavnyj w
 Kralowstwij Czeském / Stolice Cysa-
 řuow / Kraluow / a Arcybiskupuow / gest
 na Tři dýli rozdelené / Geden Dýl slowe
 Mensšij Praha / ginat Malá strana / le-
 žij z gedné strany Kžety Wleawy / připo-
 gená sauce k Wrechu / naněmž Hrad Krá-
 sň a welmi weliký Kralowšký / a Ko-
 stel znamenitý / Wíta Swateho stogú /
 w kteremž mnoho Tiel Mrtwých Swa-
 tých / Cysařských / Kralowšských / a Kníž-
 žetých / w Křystu Pánu odpočívá.

Obrázek č. 4: MÜNSTER, S.: Kozmografija Česká. (1554) Začátek textu „O Praze“ s dřevorezovou iniciálou „P“. Sign. H 3890.

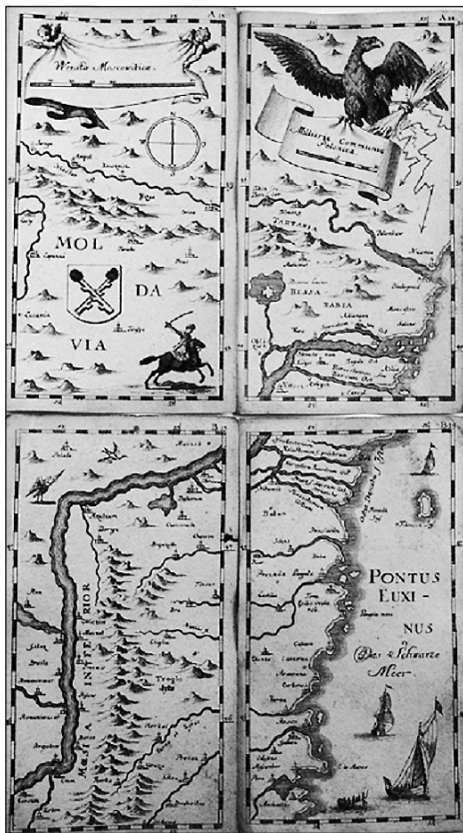
Obrázek č. 5: ZEILLER, M.: Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae. (1650) Mapa „Moravia Marchionatus“, měřiryt, práce M. Meriana z r. 1646, mapový podklad J. A. Komenský. Sign. H 3928.

Velkým současným úkolem Městské knihovny v Praze je postupná digitalizace vybraných vhodných titulů. V této souvislosti je role sbírkového fondu našeho oddělení zcela zásadní. Jako první tematický celek, který je a nadále bude připravován k digitalizaci, byl zvolen právě fond topografik. Splnění tohoto úkolu vyžaduje přednostní úplnou katalogizaci jednotlivých titulů, probíhající od října 2011. Veškeré svazky určené k digitalizaci jsou poté kontrolovány restaurátorkou z hlediska jejich možného poškození a v případě takových zjištění je prováděna základní ambulantní oprava. Prvních čtyřicet titulů bylo předáno oddělení digitalizace MKP v červnu 2012.

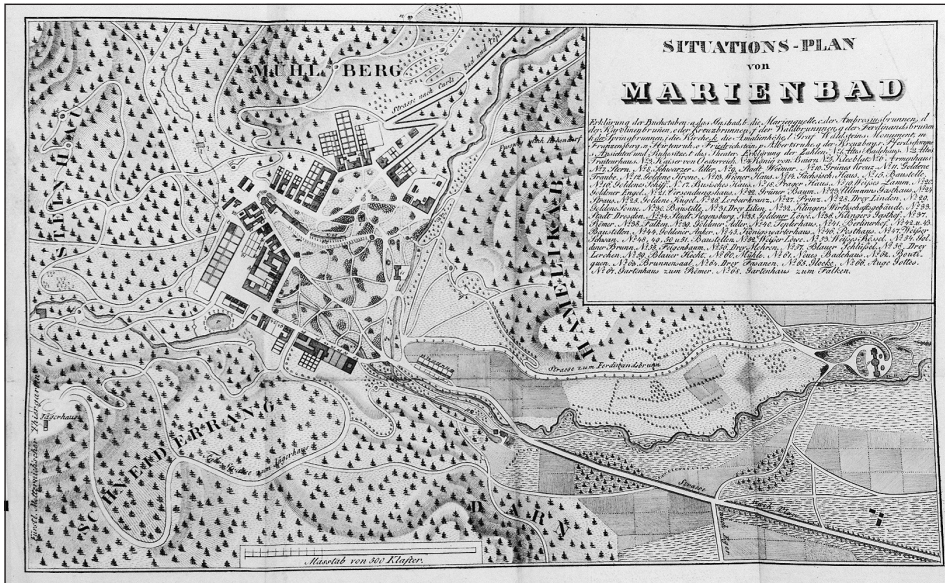
Nejstarším topografikem v našem fondu je *Kozmographia Česká* (1554) Sebastiana Münstera – popis v té době známých zemí a národů, jejich dějin a kultury – v překladu a úpravě Zikmunda mladšího z Púchova, největší foliant vydaný v českých zemích v předbělohorské době, vybavený mnoha dřevořezy.

Obrázek č. 6: SCHALLER, J.: *Topographie des Königreichs Böhmens. Sechster Theil. Czeslauer Kreis.* (1787) Sign. VI HB 674.

Obrázek č. 7: BAECK, E.: *Accurat aufgezeichneter Donau-Strom von dessen ursprung...* (ca 1735), kolorovaná mapa povodí Dunaje, restaurováno v Oddělení vzácných tisků MKP. Sign. H 116.

Obrázek č. 8: SCHMIDINGER, A.: *Wegweiser für Marienbads Kurgäste* (1838) *Situations-Plan von Marienbad* – podoba Mariánských Lázní v 1. polovině 19. století. Sign. HB 2236.

Kolekce topografik Oddělení vzácných tisků MKP je živým fondem. Jednotlivé tisky jsou velmi často prezentovány na výstavách, obvykle pořádaných v prostorách haly služeb ústřední knihovny na Mariánském náměstí, velmi významnou roli sehrály nejčennější tisky tohoto souboru na výstavě pořádané na podzim 2011 v prostorách Galerie Smečky při příležitosti 120. výročí založení Městské knihovny v Praze. V rozsáhlé expozici Oddělení vzácných tisků MKP byla prezentována i Zeillerova a Merianova *Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae* (1650). Tento známý, avšak výjimečný titul byl do fondu získán v r. 2011 cíleným antikvárním nákupem a představuje tak nejvýznamnější akviziční přírůstek fondu našeho oddělení za poslední léta. Na loňské výstavě byla samostatně představena veduta Prahy Václava Hollara, doplněná vedutou Matthäuse Meriana a jeho polohopisným plánem Prahy. Díky odbornému restaurátorskému vyjmutí a zajištění příslušných nutných technických podmínek bylo možno vystavit všechny zmíněné mědiryty v originální podobě.

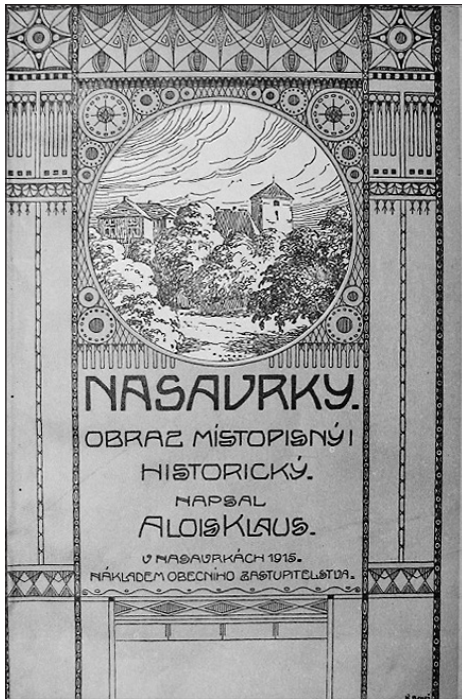
Mezi nejvýznamnější a dodnes odbornou veřejností nejoceňovanější topografické práce konce 18. století patří nepochybně šestnáctisvazková *Topographie des Königreichs Böhmen* (1785–1791) Jaroslava Schallera, kněze, učitele a historika. Jedná se o první komplexní místopisnou práci, zpracovanou a vydanou na území českých zemí.

Zajímavou součástí mapové sbírky v rámci kolekce topografik je mapový atlas toku Dunaje a jeho povodí v podobě samostatných mapových listů, doplněných mědirytinovými erby historických zemí. Jde o práci významného malíře a rytce přelomu 17. a 18. století Eliase Baeca. Hory a řeky jsou vyznačeny pomocí panoramatických obrázků. Jednotlivé listy obsahují dekorativní ilustrace, přibližující hlavní atributy zobrazených zemí a míst množstvím mědirytů. Zároveň patří tento kartografický unikát mezi tituly, které byly v uplynulých letech restaurovány v naší restaurátorské dílně.

Nepřilíši rozsáhlý, avšak velmi kvalitní je soubor balneologik v našem fondu. Po vytvoření tematické kolekce topografik byly tyto tituly zařazeny do tohoto fondu. Ve většině případů se jedná o spisky stojící na pomezí mezi odbornou studií (popisující balneoterapeutické metody

používané v lázních, složení minerálních pramenů, nabídku léčebných procedur a úkonů), cestovní příručkou (praktické informace pro lázeňské hosty) a klasickým průvodcem (popis významných míst, nabídky pěších procházek a výletů...). Většina titulů je věnována největším českým lázním – zejména Karlovým Varům, Mariánským a Františkovým Lázním, nechybí ale ani lázně na Moravě a ve Slezsku (především Luhačovice, Gräfenberg, Karlova Studánka), raritní jsou drobné příručky o lázních zaniklých (Balda u Poličky), o zázračných pramenech a studánkách. V balneologické literatuře 2. poloviny 19. století hrají významnou roli doprovodné ilustrace, ve starších tiscích často mědiryty, které svým obsahem a estetickým půvabem dnes poskytují unikátní doklad o někdejší podobě lázeňských míst v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Jedním z takových cenných tisků je průvodce A. Schmidingera *Wegweiser für Marienbads Kurgäste*, vydaný v r. 1838, tedy v prvním „zlatém období“ existence lázní.

Základem kolekce topografických tisků v našem oddělení je pochopitelně rozsáhlý soubor průvodců a cestovních příruček, především z období „zlatého věku turistiky“ na přelomu 19. a 20. století, v poněkud menší míře rovněž z meziválečného období. Jazykově je kromě

Obrázek č. 9: KLAUS, A.: *Nasavrky*. (1915) Obálka v pozdně secesním stylu s krajinným motivem. Sign. E 1773.

Obrázek č. 10 : *Guide Officiel des Sections Autrichiennes de l'Exposition Universelle de Paris en 1900*. (1900) S obálkou podle návrhu Alfonse Muchy představuje jeden z největších skvostů kolekce topografik. Sign. HC 2015.

češtiny nejčastěji zastoupena němčina – příkladem lze uvést celou řadu průvodců (bohužel nekompletní) významných nakladatelských domů (Baedeker, Meyer, Grieben), zpracovávajících především populární evropské destinace. Francouzštinu zastupuje „modrá edice“ nakladatelství Hachette, popisující podrobně jednotlivé oblasti Francie. Nepřehlédnutelnou součástí těchto svazků jsou detailní topografické mapy, plány měst, půdorysy a schémata významných staveb, mnohdy v dnes již historické podobě. Utajenými skvosty jsou (jsou-li zachovány) původní obálky některých těchto titulů, na nichž se odráží tehdy aktuální secesní umělecký styl, u jiných jsou pak v textu zařazeny secesní dekorativní prvky.

Zcela výjimečné postavení má v této souvislosti *Guide Officiel des Sections Autrichiennes de l'Exposition Universelle de Paris en 1900* – oficiální průvodce po expozici Rakouska-Uherska na světové výstavě v Paříži v r. 1900 s původní obálkou podle návrhu Alfonse Muchy.

Oddělení vzácných tisků Městské knihovny v Praze vstupuje v říjnu 2012 do zcela nové etapy své existence. Zpřístupněním oddělení vzácných tisků bude po deseti letech napsána poslední tečka za nejsmutnějším obdobím v existenci knihovny a zároveň bude tato událost znamenat návrat tohoto vysoce specializovaného odborného pracoviště na kulturní mapu Prahy.

COLLECTION OF TOPOGRAPHICAL PRINTS IN THE DEPARTMENT OF RARE BOOKS OF THE MUNICIPAL LIBRARY PRAGUE

Summary: In the Rare Books Department of the Municipal Library in Prague is since the summer of 2010 created and continuously replenished collection of interesting topographical literature, its form and scope one of the largest and most important thematic units managed by this department. Collection is made up of almost 2000 titles – homeland, guidebook, balneological and cartographic prints. Attention is also paid to the current work with the Fund, its cataloging, preparing to digitize selected titles, acquisition and use for the purposes of excursions and exhibitions. Topographical collection is presented in the context of access to Rare books Department for reading public, scheduled for October 2012.

Keywords: Municipal Library in Prague, rare prints, historical prints, Rare Books Department, topography, topographical literature, guidebooks, balneological literature.